

ШЫН

Совет Эвилелинин Коммунистг партиясының
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң,
ажылыч чоннар депутаттарының область Совединиң органы

1925 чылда
үндүлөткөн
1954
ФЕВРАЛЬ
24
СРЕДА
№ 41 (2978)
ӨРТӨӨ 20 КОП.

Тайбың арга-биле шийтпирлеп болбас ындыг айтырыллар амы улустар аразының байдалдарында чок дээрзинге бүзүрелди бис.

(СЭКП ТК-нын бүгү соңгукчуларга кыйгырыларындан).

Дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң берлин чөвүлел хуралы

ССРЭ-нин, Францияның, Англияның болгаш АКШ-тың даштыкы херектер министрлериниң Берлин чөвүлел хуралы дөрт неделя чыгы үеде бүгү делегейниң кичээгиниң төвүнө турган. Калбак хөй-ниити бөлүктөрү ол чөвүлел хуралдың улук дугайында барымдалааш, конференцияның столунга дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң ужуражышкыны делегейниң эң чугула айтырылларын таарыштыр шийтпирлеп шыдаар болгаш ыңчангаш, тайбың болгаш улустар аразына кады ажылдажылганы быжыглаар херекке салышкын болур деп идеген турган.

Берлинге санал-онал солчушкуну чөвүлел хуралга киришкен күрүнелерниң бодалгаларын улам шыныбиле билпип алырынга дузалаан. Ол санал-онал солчушкуну болуп турганда чазактарның бодалдарының аразында чөрүшкээ тодаргай илерден. Ыңчалза-даа, оон-биле кады бир тээ сонургалдыг талалар херек кырында ол чөрүшкелерни эвезелдеринче чүткүлүн илередиш турар болганда оларны эвезелдеринче орук улам-на тодаргай апарган. Чөвүлел хуралга чедип алдынган боттук дугуржугаларының боттарының ужуражышкыны маргылда чок. Бирээде, АКШ-тын, Францияның, Англияның болгаш Совет Эвилелиниң чазактары боо-чепсек дүжүрениниң азы бети-ле дээрге боо-чепсекти элээн кызырарының айтырымын чедикшикниң шийтпирлээринге дузалаар төлөөде хемчеглерин алыр деп шийтпирлээни. Ийде, АКШ-тын, Францияның, Англияның, Совет Эвилелиниң, Кыдат Улус Республиканың база ол ышкак хамааржык айтырыллар талазы-биле шуут сонургалдыг чурттарының чөвүлел хуралың Женевага чымылдыр дугайында дугуржулга чедип алдынган. Корей айтырымы шуут таарыштыр шийтпирлээринге дузалаары-биле база Инди-Кыдатка тайбыны катеп тургузар дугайында айтырымы көөрү-биле ол чөвүлел хуралды чымылдыр. Адактың сөөлүнде, герман айтырыг талазы-биле, Европаның айыыл чок чорунуң айтырылларының талазы-биле, база австри айтырыг талазы-биле дөрт министрлерниң аразында бүгү талаларыг санал-онал солчушкуну болган. Ол айтырыллар талазы-биле министрлер дугуржулга чедип ал шыдаан. Ыңчалза-даа, ол айтырыллар хүн айтырымындан казытынмааны боттары-ла билингир.

Бир эвес барын талакы күрүнелерниң төлээлери, бирги ээлчегде америк төлээлер сонургалдыг талаларының чүгле бирээзинге эвес, а шуутузунга хүлээп алгы дег дугуржулгага үндөйлөшкөн, улустар аразының чугула апарган айтырылларын таарыштыр шийтпирлээринче чүткүлүн көргүскен болза, Берлин чөвүлел хуралының түңнелдери канчал-даа улам-на хемчээгинмес ужуражышкын болуп шыдаар турган ийик. Ыңчалза-даа, АКШ-тын төлээлери Берлинге чоруруда шуут удуранышкык талаже угланган инструкцияны алганы билдингир. Ол чорук Берлин чөвүлел хуралының чоругазына таарымча чок саядырны көргүспес арга чок болган. «Күштерниң политиказы» дээр хоозун политиканы дең эргелиг, хамаарышпас күрүнелер-биле харылазаларга ажылдарына орадашканда, ол политика кандыгдаа ажык чок болуру бүгүдөгө билдингир.

Берлин чөвүлел хуралга совет төлээлери кымның-даа эрге-ажыктарын дорамчылашпас, чөвүлел хуралдың киржикчилеринге хүлээп алдынар, улук болгаш биче бүгү нацияларның амыдыралчы эрге-ажыктарың дүжүр база тайбыны болгаш улустар аразының айыыл чок чорун хандырып болгу дег дугуржугалары чедип алыр чүткүлдери удурулга болдуруп турган.

Берлин чөвүлел хуралы чоруп турганда совет төлээлери болза, хөдөлүшкүниң калбак болгаш боттук программасы болуп турар болгаш улустар аразының харылазаларында дүжүрүлүг чорукту чавырылдырарыңе болгаш шийтпирлээриниң айтырылларын таарыштыр шийтпирлээринче угланган каш-каш саналдарын кириген.

Улустар аразының харылазаларында шийтпирлээриниң айтырылларын шийтпирлээр-биле Францияның, Англияның, АКШ-тын, Совет

Эвилелиниң болгаш Кыдат Улус Республиканың даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралын чымылдырарың Совет чазак саналдаан. Ындыг чөвүлел хуралды чымылдырары улустар аразының дүжүрүлүг чорун чавырылдырарыңа болгаш ам корей айтырымы-даа, делегейниң өске-даа чугула айтырылларын шийтпирлээринге таарыштыр турар бергедээшкениниң чайладырыңа дузалаар дээрзи чигзиниң чок. Азияга болган болгаш Кыдат Улус Республиканың тургустунганы-биле илереп турар үндөзүн ескерилгелерин чамдык чурттарың херекке албай, чер бөмбүрээниң ол районунга XIX чүс чылдарда-ла чурттап турганы ышкак аажыкларын орадажып турары таарымча чок байдалды эдеринче ол санал угланган.

Беш күрүнелерниң чөвүлел хуралын чымылдыр дугайында совет саналды бүгү делегейге калбаа-биле үнөлөп көргөнгөндөн барын талакы күрүнелер ол саналды шуут ойталаар арга чок болуп, үр чугалажышкынының соонда Кыдат Улус Республиканың киржилгези-биле Женевага чөвүлел хуралды чымылдырар дугайында дугуржулга чедип алдынган. Италияның «Стампа» деп солуну ол шийтпирлээр ужуражышкыны демдеглештирсе, айтып турары: «ол шийтпир дика чугула чорук болуп турар; ош кийин чазаксаан безин Берлин конференцияның тодаргайлаарыңа четчир». Солунуң ош ыңай чугулаалап айтып турары: «Азияны киржилгези чокка чер бөмбүрээниң корум-чуруму болгаш тайбыны тургузуп шыдаас» болгаш «анаа Кыдат чокка Азия киржи шыдаас».

Боо-чепсекти кызырарының планы атомнуг чепсекти дугайында айтырымың харууда шийтпирлээр-биле дүшкөн турар төлөөде, боо-чепсекти бүгү-ниити кызырышкынының талазы-биле Бүгү-делегей конференцияны 1954 чылда чымылдырарың Совет Эвилели ош ыңай саналдаан. Ол совет санал болза, боо-чепсекти кызырар болгаш атомнуг чепсекти хоругдар дугайында айтырымың Каттышкан Национал Организациянында шийтпирлээриниң муңгашталып турар чорун узуткаарыңга дузалаар сорулгалыг, айтырымың айтырымы америк дипломатия каш чылар дугузуңа будулдуруп, нарындайып келген. Ындыг конференцияны чедикшикниң чорудары улустар аразында дүшкүрүлүг чорукту чавырылдырарыңа дузалаары болгаш капиталисттик чурттарының ажыкты чоннарының экинде шериг чарыгдаларының аар чүгүн чигедери чигзиниң чок.

Ол саналды бүгү чурттарың улустары база калбаа-биле деткени, ыңчангаш барын талакы күрүнелерниң төлээлечилери, үстүнде айтырканы ышкак, боо-чепсекти дүжүрениниң азы бети дээрге-ле боо-чепсекти элээн кызырарының айтырылларын чедикшикниң шийтпирлээринге дузалаар санал-онал солчушкуну үргүлчүлээр дугайында дугуржугалың орунуга сөөлүнде көзү кирер ужурага таарышканыңар. Герман айтырыг талазы-биле Совет чазактың саналында совет даштыкы политикаың тайбынга ынакшылдыг хараактери база катеп улам-на тодаргай-биле илеретинген. Чээрби беш чылдарың дугузуңа Европаны, оң соонда бүгү делегейни ийи удаа дайынче кириген герман милитаризмин катеп төртүңнерин болдурус болза, чүгле ыңчаарда тайбың болгаш Европада айыыл чок чорук хандырып болур дээр дугайында бодал ол бүгү саналдарда синникке.

Герман айтырымы шийтпирлээр болза, хамыктың мурунда немецтерниң боттарының херээ болур деп айттыпшаан, Германияны каттыштырарың сонгаарладып болбас сорулгалың дугайында база тайбыны болгаш Европада айыыл чок чорукту хандырыңа Герман улустуң бодунуң киржилгезин герман улус боду чүд деп бодар турарың билпип алыр төлөөде, Герман Демократтыг Республиканың болгаш Федералдыг Республиканың төлээлечилери чөвүлел хуралга дыңнаар деп совет төлээлери санал кириген. Германия-биле тайбың керээниң бөлөктелини дугайында болгаш герман тайбың керээниң талазы-биле тайбың конференцияны чымылдыр

дугайында саналды совет төлээлери база кириген.

Тур ниити-герман чазакты тургускаш, ёзулуг демократтыг хараактери ниити-герман сонгулддарың хандыраар ниити-герман сонгулда хообулузунун төлөвилелин белеткээрин ол чазакка дагыр болгаш ол сонгулддарың улук монополияларың, фашисттик, милитаристтик болгаш өске-даа ындыг организацияларың талазыңдан ыйдышкын чокка ёзулуг хосталганың байдалыңа эрттирер деп совет төлээлери саналдаан.

Ниити-герман чазакка оң онаашкан сорулгаларың күседиринге дузалаар сорулга-биле болгаш сонгулда чорудуп турганда даштыкы күрүнелерниң талазыңдан ыйдышкыны чайладыр сорулга-биле сонгулддар болуруң мурунда-ла Чөөн болгаш Барың Германияның девискээринден кызыгааралдыг саныг шериглерден ангыда даштыкы шериглериң үндүрерин совет төлээлери саналдаан.

Чөвүлел хуралдың төңчүзүңде, барын талакы үш күрүнелерниң министрлери герман айтырымы калбак үндөзүн таарыштыр шийтпирлээр күзөвейн турары билдиниң келгенде совет төлээлери болза, саядыкы, сая-хөө санажылганың, транспорттук, кызыгаар болгаш экономикти харылазалар-биле холбашкан өске-даа айтырылларың талазы-биле дугуржулга болгаш таарыштырылга хүлээлгели ниити-герман комитетти, база Барың болгаш Чөөн Германияның аразыга культура, эртем болгаш спорт харылазаларың хөгжүдөр айтырыллар талазы-биле ниити герман комитетти тургузарың саналдаан. Чөөн-даа, Барың-даа Германияда немец полицияың дугайында, полицияның бүгү хевирлериң саныңың болгаш чепсектиң айтырылларың кирибешпаан, талаларың дугуржугазың чедип алырың күзөңниң дугайында шийтпир үндүрерин база саналдаан.

Герман улустуң амыдырал байдалын екижидерин күзээр, совет төлээлери дайынчыг уруктары-биле холбаштыр Германияга таарышкан сая-хөө-экономиктиг аар-берген чигедир дугайында чугула айтырымы көдүргөн. Ол аар-бергени чигедир талазы-биле Герман Демократтыг Республиккага хамаарыштыр алдынган хемчеглерин Барың Германияга непередирин совет төлээлери саналдаан.

Герман айтырымы чугалажып турганда, Федералдыг Республика-биле ССРЭ-ниң аразыга экономикаың болгаш культурул харылазаларың тургузуп болуруң, оң ажыктың совет төлээлери айттып турган.

Барың талакы күрүнелерниң төлээлечилери бүгү совет саналдардан ойталаан, оң-биле герман айтырымы тайбың таарыштыр шийтпирлээринге дузалаарың күзөвейн турарың болгаш Германияны каттыштырарың сонгаарладып болбас сорулгаларың герман улус боду шийтпирлээрин күзөвейн турарың көргүскениңер. Совет төлээлери кандыг дизе, олар февраль 18-те мында деп меделгениңер: Дөрт күрүнелер герман айтырымы Европада тайбыны быжыкларың эрге-ажыктарыңа дүшүр таарымчалыг шийтпирлээринге угланган күжөнишкениңерин үргүлчүлээр дээрзинге Совет чазак идегеп турар.

Совет Эвилелиниң саналдааны Европада коллективтиг айыыл чок чорукту хандырыңың планың делегейиң улустары, бирги ээлчегде Европаның улустары улук кичээгей-биле уктааннар. Ол планың чугалажып турганда Барың Германияга баштадыр Барың Европаның алды күрүнелериниң шериг бөлүүн тургузарың талазы-биле америк агрессия бөлүктөрүң бодап кылган төлөвилелиң ёзулуг мөзү-шынары улам тода болгаш илдеп кылдыр илеретинген, ол төлөвилел болза, «Еропаның камгалал ниитилежигези» деп меге ат-биле чажыртыңан болгаш тайбының херээңе онза айыыл болуп турар.

Совет Эвилели ол төлөвилеге удураныштыр Европада айыыл чок чорукту хандыраар дугайында бодунуң саналың болгаш Европада коллективтиг айыыл чок чоруктуң дугайында ниити Европа керээзиниң төлөвилелин кириген. Ол керээге ам-Чөөн болгаш Барың Германияның нүүрү-биле Германия, а чак-

гыс-аай чорукту катеп тургусканың соонда каттышкан Германия деп эргелерге үндөйлөшө база кирип болур. Европада коллективтиг айыыл чок чоруктуң системаың боттандырыңа европчу эвес күрүнелер база дузалап болур. Тайбың дээр демиселге бүгү чурттарың ниитиле тургузуунуң ылгалды хаман чокка оларның чангыс-аай лагери тургустунган турар ужурулуг.

Коллективтиг айыыл чок чорукту хандырыңың совет планың Европада болгаш ылангыя Германияда чүүлдүзүңүп деткип турар. Ыңчалза-даа барың талакы күрүнелерниң төлээлечилери коллективтиг айыыл чок чорукту хандыраарың совет планың хүлээзениңер.

Бир эвес барын талакы күрүнелерниң төлээлечилери тайбының болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарыңа, австри улустуң национал эрге-ажыктарыңа хамаарышпас тускай бодалдарың австри айтырыг-биле хамаарыштырбаан болза, Австрия-биле күрүнө керээзиниң дугайында Берлин чөвүлел хуралың хүн чурумуңа турган айтырымы каш-ла хүнгерде шийтпирлеп болур турган.

Германияга хамаарыштыр барын талакы күрүнелерниң герман милитаризмин катеп төртүңдүрер айыылды күштелдирип турар үстүңде айтырың планнары австри айтырымы шийтпирлээринге шаяктык болган. Ыңчалза-даа, ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министриниң меделгели-биле Совет чазак болза, айтырымы чокку үеде шийтпирлеп болуру хевээр артып турар деп бодунуң бүзүрелин бадыткаан. Австрияны чазаса ону өөренип көөрү болгаш ону австри улустуң шың билпип алыры эргежөөк чугула.

Делегейиң шийтпирлээриниң айтырылларын таарыштыр шийтпирлээриниң тодаргай, боттук программаныңа удур барын талакы үш күрүнелерниң министрлери «Иденниң планы» дээр хоозун чүвөлдөн өске чүдү-даа кылып шыдааннар. Ол план болза, амгы Бонн корум-чуруму бүгү Германияга непередирин болгаш каттышкан Германияны Европаның алды күрүнелериниң хагдычак шериг бөлүүнө кириериниң чагдынчак планы болуп турар.

Делегейиң маргылдаалыг айтырылларын таарыштыр шийтпирлээр талазы-биле боттарың программаның кирибей, АКШ-тын, Францияны болгаш Англияны даштыкы херектер министрлери кандыг-даа совет саналдардан ойталаары-биле кызыгаарлатыңан турушту чөвүлел хуралга шуут элээзениңер.

Улустар аразының дүшкүрүлүг чорун чавырылдырарың болгаш шийтпирлээриниң айтырылларын таарыштыр шийтпирлээриниң херээңе берлин чөвүлел хуралы чедип алдынган түңнелдерден-даа улук рольду ойноп болур турганы билдингир. Улустар аразының дүшкүрүлүг чорун деткириңге болгаш күштелдиреринге сонургалдыг агрессия америк бөлүктөрүң саядыры айтырыңа айтырылларын, бирги ээлчегде герман айтырымы дүргөн шийтпирлээринге чедирип болур шийтпирини үндүреринге шаптык болган.

Ыңчалза-даа ол чөвүлел хуралды чымылдырарың болгаш Францияның, Англияны, АКШ-тын болгаш ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрлериниң аразында шуут чугалажылганы катеп чоруктаны болза, февраль 18-те меделгелиңе В. М. Молотовтуң айтканы-биле алырга, «амгы байдалдарда чогуур - ужура-дузалыг болуп турар. Ол чорук болза, шийтпирлеп көөрү улустар аразының харылазаларында дүшкүрүлүг чоруктары улам ыңай чавырылдырарыңа эргежөөк чугула делегейиң өйү келген чамдык айтырылларын көөрүңе илгени берген».

Берлин чөвүлел хуралга совет төлээлериң санал-бодалгазы чангыс эл-сеткил-биле чүүлдүг деп көрүп турар совет улус улустар аразының дүшкүрүлүг чорун улам чавырылдырары дээр, делегейиң шийтпирлээриниң айтырылларын таарыштыр шийтпирлээр дээр Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиясың болгаш Совет чазактың демиселин моонда ыңай шийтпирлээр-биле болгаш кызымаккай-биле деткир.

(«Правданың» февраль 20-де мурунку чүүлүңдөн).

Эш А. Н. Косыгинни Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунун ЧАРЛЫ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш А. Н. Косыгинниң төртүңгөн хүнүндөн бээр бежен хар харлааның хол-баштыр база Совет курунениң мурунуга оң алдар-хавыязың демдеглештирсе, эш Алексей Николаевич Косыгинни Ленин ордени-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы
К. ВОРОШИЛОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Секретары
Н. ПЕГОВ.

Москва, Кремль
1954 чылдың февраль 20.

Д. С. Настык-Доржу соңгукчуларда

ХОРУМ-ДАГ. (Телефон-биле). ССРЭ-ниң Дээди Совединге сонгулддарың хүнү чоокшулап келген. Бүгү улустуң байырларың ол хүнүңе чедикшикниң ужуражыры дээр Чөөн-Хемчик районда Жаанов атыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары улам бедиткен хүлээлгелер ёзууга ажылдап турар.

Социалисттик чарышта алган хүлээлгелериниң боттанылганың дугайың колхозчулар февраль 18-те болган ужуражышкын хуралыңа өдөредип турган. Колхозтуң хана солуну «Искранны» ол хүнүг номеринде мал, хову, тудуг ажылында мурунчыларың аттары көскү черни ээлеп турган.

Амгы сонгулддарың дугайыңда эш Ойдунааның доңу илеткелениң соонда баштайгы сөс алган Кыстаамай ирениң чугалааны болза: —Мээң харым ам чеденге бирээ чептес, кырганнары хүндүлүг, бүгү чоңу хостуг болгаш аас-кежикти амыдыралда бистин совет күрүнөвис ышкак ыңдыг долу демократтыг чурт делегейе чок. Ол чагаай амыдыралды биске тысып берген, ону улам чечектедирип турар Коммунисттик партия, Совет чазак дээр бердиген, ажыкты чоңунуң эки солдат, кыстары, коммунисттерниң болгаш партия кекжигүү эвезиниң улусу блогу дээр бадылаарыңе сонгукчуларың кыйгыралым.

Ужуражышкын хуралыңа анык сонгукчу Комбай-оол, малчын Конгар-оол, башкы Биче-оол, колхозчу Чудум болгаш сөс ап чүве чугалаан өске-даа колхозчулар депутат ка кандидат Донгар Сүлдемөвич Настык-Доржуга тодаргай чагыллары берибешпаан, боттары улам бедиткен хүлээлгелерин ап, бүгү сонгукчулары күш-ажылче болгаш чангыс эл-сеткилди бадылаарыңе кыйгырып турган. Эш Д. С. Настык-Доржу бодунуң чугаазыңа Төрөөн чуртунуң херээ, ажылыч чоңунуң чагаай амыдыралы дээр бүгү күштерниң берип ажылдаарың шыңзыткаан.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флудунуң 36 чыл оюнга алдар болдурган Москвага болган байырлыг хурал

Февраль 22-де Совет Армияның төп театрыңа ССР Эвилелиниң Камгалал министерствозунуң ийисылдык партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлечилери-биле кады Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флудунуң 36 чыл оюнга алдар болдурган байырлыг хуралы болуп эркен.

Байырлыг хуралды ССР Эвилелиниң Камгалал министри эш Н. А. Булганин ажиткан. Ол чыгылганнарга байыр чедирип чүве чугалаан.

Совет Армияның дайынчыларыңа байыр чедирип чүве чугалааннар болза: Москваың партия организациясыңдан болгаш найысалдың ажылыч чоннарыңдан СЭКП МК-ның секретары эш М. А. Михайлов,

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флудунуң 36 чыл оюнга алдар болдурган Кызылга болган байырлыг хурал

1954 чылдың февраль 22-де Кызылдың Сталин аттыг культура бажыныңа Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флудунуң 36 чыл оюн демдеглээн Кызыл хоорайның шериг албаныларының төлээлечилери-биле кады партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлечилериниң байырлыг хуралы болуп эркен.

Культура бажыны байырлаалыг шиметинге турган. Оң сценаның дөрүңде бистин Төрөөн чуртузукчулары—В. И. Ленин биле И. В. Сталинның портреттерин Кызыл туктар-биле шимеп каан турган.

Культура бажының залыңа ше-

риг албаныларның төлээлечилери, Кызылдың бөдүрүлгелериниң стажировчулары, партия болгаш совет ажылдакчылар, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары долдурулупкан.

Байырлыг хуралды ажылыч чоннар депутаттарың Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитетиниң даргазы эш Кошкарлов ажиткан.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флудунуң 36 чыл болган оюнун дугайында илеткелди эш Щетнев кылган.

Байырлыг хуралдың соонда «Чапаев» деп кино болган.

Дыңнады

Ажылыч чоннар депутаттарың Тыва область Совединиң өлчөклүг IV сессиязың 1954 чылдың февраль 25-те чымылдырар.

ОБЛКУУСКОМ.

Улустун уран талантыларын өстүрүп, сайзырадыр

Улуг аас-кежик

Мен бичимден-не тура ырлаа-
ганга, хөмөйтүрүнгө болгаш хыл-
дыг хөгжүмгө ынак чорам мен.
Ынчангаш тыва улустун эрги
ырларын болгаш чаа ырларын
дыка хөйүнү ырлап өөренип ал-
ган мен. Харын бот-тывынгыр
уран-чүүл концерттеринге киржи-
п анаа бодумнун кичээнгеймиңи үр-
гүлчү салып келген мен.

Ынчалза-даа көдөңнү бот-тывын-
гыр уран-чүүлүнүн бо чылгы райоң
болгаш область көрүлдесинге деп
кажан-даа мындыг улуг чедийшкн-
ниг болгаш өөрүшкүлүг болуп көр-
бээн мен. Район көрүлдесинге бистин
Элегес көдээ Советтин уран-чүүл
коллективни эки түнделдиг болган.
Мени область көрүлдесинге киржи-
ри-биле чоруткан. Мен область көр-
үлдесинге «Чымчак салгы». «Поч-
тага улаачылап шаап турунда».
«Кадыр эриктер аразында» деп ыр-
ларын ырлап күүсеткен мен. Бо ыр-
ларны эки ырлааным-биле Бүгү-рос-
сийнн көдээ бот-тывынгыр уран-
чүүл көрүлдесинге киржир эргени
менээ берген. Бо болза, менээ, бө-
дүүн колхозчуга канчаар-даа аажок
улуг аас-кежик.

О. БОЛДУКПАН.

Танды районда Буденный аттыг
колхозтун аяг ажаакчызы.

Чаа-Хөл районун уран-чүүл коллективинин танец бөлүгү «Хүреш» деп тыва танецти көргүзүп турары.

Бистин көргүзүлгөривис

Каа-Хем районун бүгү-ле көдээ
дубтарынга, номчулга бажына-
ныга, Сарыг-Сеп культура бажына-
ныга улустун бот-тывынгыр уран-
чүүл бо чылгы элээн массалыг чо-
луп келген.

Районуну культура-чырыдыш-
тын албан черлери бот-тывынгыр
уран-чүүлдүн амгы көрүлдесин
улустун баулууг байырлаалы кылдыр
демдеген эрттирген. Чүтле район
көрүлдесинге бестин 200 чыгам кичи
киржи, боттарыны уран-чүүл таланти-
тарыны өскөннү бедик күүседилге-
тер-биле бадыткаткан. Ылангыя
Сарыг-Сеп МТС-тиң механизаторла-
ры боттуг амдыралдан төрүтүнгөн
«Колхозчу шаңда» деп чаа танецти
(танец бөлүүнүн удуртукчузу эш
И. Лучаков) чогаалды тургускаш,
шылгаракчы болган.

Район көрүлдесинге шүүлген 50
ажыг кичи составтыг уран-чүүл
коллективни область көрүлдесинге боду-
нун эки шилтинген номерлери-биле
киришкен. Оларын иштинден орус,
тыва ыраажыларын каттыкшы
ыры: композитор Новиковтун «Ын-
чангаш партия бар», база Мостовтун
«Өндүр улуг алышкылар» деп ыр-
ларын эки күүсеткеш, бирги черге-
ниң шаңналына четкен. Ол ышкаш
механизаторларын «Колхозчу
шаңда» деп танецти улуг үнелелди
алган. Ындыг болза-даа эрткен
чытагы көрүлдөгө болза, бистин
районун уран-тывыкчылары чам-
дык күүседилгелер талазы биле элээн
кошкак болганын минир черек.

С. БУХТУЕВ.

Чедийшкннеривис быжыглаар бис

1954 чылда көдөңнү бот-тывын-
гыр уран-чүүл көрүлдесин эрттирер
дугайында облукүсконун үндүргөн
шлтирин барымдалаш, Чаа-Хөл
райкүсүкөмү ол талазы-биле хемче-
лерни чогуур өйүндө ап, көдөңнү
бот-тывынгыр уран-чүүл көрүлдесин
район иштинге чедийшкнниг органи-
застан.

Районун сумулар болгаш колхоз-
тар төптөринге бо чылгы бот-тывын-
гыр уран-чүүлдүн 482 кичи киржик-
чилиг 26 коллективтерин организа-
стап тургускаш болгаш анаа анык
өскөннер улуг рольду ойноаннар.
Коллективтерин программанын
лөй кезин мурункуунга болаарга,
дыка эде чаартынганын, оларын
сиенга көргүзүлгези организа-
стыг бедик деңгелге эртин турар апар-
ганын эрткен көрүлдөлөргө шүүдөлөр
бадыткат турар.

Улус чоңун иштинден уран та-
лантиларын шилти тывар болгаш
өстүрүп сайзыралдынын ажылын
районун Молотов аттыг, Ленин ат-
тыг колхозтарында, Кара-Сугда бол-
гаш Чаа-Хөлдүн культура бажыны-
да бот-тывынгыр уран-чүүл удур-
тукчулары эки организастан.

Молотов аттыг колхозта көдээ
клуб эргелекчизи эш Дапкай, ол-
ла колхозта инек фермазынн эргелек-
чизи Шура, МТС инженерин Стал-
оол, Ак-Тургада Ленин аттыг кол-
хозтун колхозчузу Т. Рая, Кара-Суг-
да өг-бүдө ээзи Завьялова оларын

тус-тус күүсеткен номерлери чүг-
ле район көрүлдесинге бирги черни ал-
ган эвес, харын область көрүлдесин-
ге бирги черни алганнар.

Область көрүлдесинге, ылангыя
эштер Дапкай, Стал-оол оларын
организастан тургусканы «Хүреш»,
«Дук салыр» деп тыва танецтери,
ыраажы Завьялованың совет чогаал-
чыларын болгаш композиторлар-
нын эң эки ырларын ырлап күүсет-
кени онзагай черни элээн.

Бистин районун көдээ бот-тывын-
гыр уран-чүүлдөр коллективтери об-
ласть көрүлдесинге киришкеш, бирги
черни элээнни таварылга эвес. Ма-
наа районун СЭКП, ВЛКСМ, проф-
эвилел райкомдарын, ооң чер-чер-
де кудуку организацияларын
удуртукчуларынн организа-масса-
лыг хемчеглерин ап, башкарыкчы
рольду ээлеп, улусчу талантыларын
хөйү-биле хаара гудар талазы-биле
культура-чырыдышкын ажылдар-
чыларына боттуг дузаны чедирге-
нин демдеглээри чугула.

Ынчангаш бистер чедип алдыган
чедийшкннер-биле кызыгаарлатын-
май, харын ону быжыглаары дээш,
база улусчу талантыларын илереди-
п тывар ажылды улам калбартырыга
боттарыныстыг илдекейивисти ам-
даа көдүрөс бис.

В. МЕДЯНЦЕВ.

Чаа-Хөл районуну культура-
чырыдышкын инспектору.

Москвага ырлаар болдум

Улустун-даа, чаа совет-даа ыр-
ларын чажымдан бээр хандыкшы-
дыг өөренип келген мен. Ыры уран-
чүүлге мергежир, үнүмү улам
чазып эдер сорулга-биле ийи чыл
бурунгаар бистин колхозта көдээ
клубтун ыры бөлүмүнге кирдим.
Ол менээ дыка ажыктыг болган.
Анда өөренип тургаш, ыры техника-
зын чамдык чугула чүүдлерин
шингээди, мурункумдан элээн
дээр ырлап шыдаар апарган мен.

Бот-тывынгыр уран-чүүлдүн об-
ласть көрүлдесинге ам ийи чы
улаштыр киржип тур мен. Бодуну
уран талантынын мергежилди ту-
гаш, улустун мурунга бараан бо-
луру эки дир.

Анаа-ла колхозчу кыс мен көрү-
дөгө эки түнелди чедип алгаш, обл-
күсконун шилтирин Бугаар
Төрөнн чуртунун найыслады —
Москвага барып ырлаар деп эл не
улуг ааскежиктиг болдум. Ол бол-
за, мен ышкаш миллион-миллион
колхозчу ишчилерин, оларын
культуруг өздүлгезин дугайында
партия биле чазакты ада сагыш
салышкынын, бедик үнелелини
херечизи дир.

Менээ онашкан ол улуг аас-ке-
жини сактып келиримге, мээң эш-
өөрүм: — Төрөн Москвага чедип,
ыры-биле аян тут; төөгүгө уттуг
дурбас бедик шаңнал болзун! — деп
чагып, сургап турган ышкаш-тыр.

Т. ДЕНЗИМАА.

Өвүр районун «Торгалыг»
колхозунун колхозчузу.

Уран-чүүлге ынакшыл

Коммунизмниң анык тургузукчу-
ларын эртем билгеге өөредир башкы
деп хундудуг атты эдилеп турар
мен. Анык салтакчыларга бодумнун
билимин дамчыдып берип турарым-
дан аңгыда, бодум уран-чүүлге ынак
мен.

Көдөңнү бот-тывынгыр уран-чүү-
лүнүн область маргылдазынга кир-
жири-биле национал тыва танецтерин
ойнап, анаа белеткелди чорутка
мен. Область маргылдазынга мээ
көргүскөннү «Текей-оо», «Шаңчы
гаштар-биле» деп национал танец-
терин көрүкчүлөр улуг сонуургал-
биле көргөннер.

Көдөңнү уран-чүүлүнүн область
маргылдазынн түнелелинде Бүгү-
российнн уран-чүүл көрүлдесин
баар кандидаттар-биле кады ынак
Москвага оюн көргүзөр аас-кежин
менээ база онашкан.

Моон сонгаар башкы ажылымдан
аңгыда, көдээ интеллигенциянын ор-
тузунга уран-чүүлдү улам калбарты-
рынга бодумнун бүгү бар аргала-
рымны кириштирбишаан, уран-
чүүлге сонуургалымны улам үрдү-
чүлээр мен.

Е. КЫДАЙ.

Сут-Хөл районуну Сут-Аксы
ортумак школазынын башкызы.

Улуг-Хем районун уран-чүүл
коллективинин акробатиктиг көр-
гүзүү.

Чуруу С. Феоктистовтуу.

Танды районда Буденный аттыг
колхозтун аяг ажаакчызы
О. Болдукпаннн «Чымчак сал-
гы» деп ыры ырлап турары.

ТАЛАНТЫЛАРНЫҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

Көдөңнү бот-тывынгыр уран-
чүүлүнүн область көрүлдесин бо чыл-
дыг февраль айын 15-тен 18-ке че-
дир Кызыл коорайга болуп эрткен.
Көрүлдө тыва улустун социалистиг
утка-шынарлыг, национал хевирлиг
культуразынын хөгжүлдесин көргүс-
кен. Көрүлдөгө колхозчулар, МТС-
теринн механизаторлары болгаш кө-
дээ интеллигентилер калбаа-биле
киришкен. Уран-чүүл коллективтери
боттарыны программаларын кал-
барткан болгаш репертуарларын
чаа-чаа чүүлдөр-биле немер байыт-
каннар. Көргүзүлгелерин идеялыг
указ болгаш уран-чечени бедөңнүн
коллективтер болгаш ооң тус-тус
киржикчилери боттарыны бот-ты-
вынгыр көргүзүлгелери-биле херек
кында бадытканнар. Ооң ынай көр-
үлдө улустарынн улуг найыралыг,
ылангыя орус тыва улустарынн
акы-думалышкы найыпалын чайына-
нчаа-биле көргүскөн тывалар
орус ырларын, танецтерин, музика-
ларын күүсетип, ол ышкаш орус-
тар тыва ырларын, танецтерин му-
зыкчаларын ойнап турганы ооң то-
догай херечизи болур.

Үш хун үргүлчүлүк көрүлдесинн
түнелелин шилтири-биле бирги чери
Чаа-Хөл районун, ийги черин
Каа-Хем болгаш Чөөн-Хемчик рай-
ондарын, ишкү черин Танды район-
ун коллективтерин элээннер. Тиле-
ктерге облукүсконун болгаш
СЭКП обкомунун шаңнал бижикте-
рин болгаш акшаның шаңнаалдырн
тымыскылаан.

Ооң ынай Чөөн-Хемчик районун
национал хору тыва ырларын, Каа-
Хем районун хору «Ындыг партия
бар», «Өндүр улуг алышкылар» деп
ырларын күүсеткелээш. Чаа-Хөл рай-
онуну культура бажынынын коллек-
тив «Хүреш», «Дук салыр» деп
тыва танецтерин күүсеткелээш, Са-
рыг-Сеп МТС-тиң коллективни «Кол-
хозтун шаңналы» деп танецти тур-
гускаш, Бай-Тайга районуну коллек-

тивни хылдыг хөгжүм-биле тыва
ырларын аялгазын ойнааш, Ша-
гаан-Арыгынн культура бажынынын
коллективни хылдыг хөгжүм-биле
Шапошиковтун вальс ырынн
болгаш «Декей оо» деп ты-
ва ырынн күүсеткеш шаңнал бижик-
терин болгаш акшаның шаңнаалды-
рин чедип алгылаан. Область көрү-
лдесинге шүгүлүп үнгөн 20 кижини
Москваже—Бүгү-российнн бот-ты-
вынгыр уран-чүүл маргылдазынче
чорударын облукүском шилтирлээн.
Уран-чүүл коллективтеринн ажыл-
ды эки организастан удуртукчула-
рындан болгаш тус-тус күүседикчи-
леринден 44 кижиге шаңнал бижик-
терин болгаш акшаның шаңнаалды-
рин тымыскылаан.

Ол ышкаш көрүлдөгө мергежилдиг
деп демдегелетинген 12 коллективтер-
ге болгаш 24 күүседикчелерге обл-
күсконун болгаш СЭКП обкомунун
шаңнал бижиктерин база тымыс-
кылаан.

Ам тус-тус коллективтеринн көр-
гүзүлгелеринге допчузу-биле доктаап
көрүлгелер. Көрүлдө Бай-Тайга рай-
онун коллективинн оюну-биле
ажытынган. Ол коллектив бодунун
программазынга национал көргүзүл-
гелер калбаа-биле кирген. Ол коллек-
тивтин тургусканы национал аял-
галарын күүсеткен хылдыг хөгжүм
талазы-биле квотет (бызаанчы,
игил, лимб, чадаган) дыка солун
болган.

Ындыг болза-даа, ол коллектив
бодунун болдунар аргаларын четче
ажыглаваанын, ынангаш эрткен
маргылдага чедип алган дечелелер
төн куду болганын демдеглөөс аргак-
жок.

Унелелди алган. Ынчалзажок ол
районун удуртукчулары көрүлдесин
чедип үнелээзини, ынангаш кир-
жикчилерин эвээш кичи составтыг
чорутканын, ооң ужурунда оларынн
программазы кызы болганын дем-
деглээр херек.

Эрзин районун коллективни бо көр-
үлдөгө белеткел чок киришкен бол-
гаш көсүкү чедийшкннерин чедип
ап шыдавааны канчал-даа таарыш-
пас. Ол районда бо талазы-биле
эвээртимес болдунар аргалар тур-
да, ону ажыглавааны тергини чет-
пес.

Областыг ыраккы райондарынн
бирээш Тожунун эвээш кичи со-
ставтыг коллективинн көрүлдесин
ганаарлыг болган. Сидоревонун
«Николга» деп шүлүктү номчаанн,
Бурбэнин «Өдүгөн Тайга», «Ба-
рыны край» деп моол ыры ырла-
ны бедик-биле үнелетинген. Ол рай-
онун коллективни уран-чүүлдү улам
массалыг болдуруунче кичээнгейни
саргы күзөкчиг бооп турар.

Кызыл районун бот-тывынгыр
уран-чүүл коллективинн чамдык
көргүзүлгелери элээн сонуурганчыг
болтулаан. Районун Байн-Колта
«Х улуг хурал» колхозтун кежигү-
чү Мельберг, Лопатина болгаш
Филимонов олар «Эрчим төрөөн
крайым» деп ыры, школа башкы-
чы эш Маадыр-оол «Почтага улаа-
чылап шаап турунда» деп ырынн
эки күүсеткеннөр. Ооң ынай школа
башкыны эш Доржунун жонлоо
көргүзүлгелери, база ооң Маадыр-оол
биле кады күүсеткени акробаттыг
көргүзүү солун болган. Ынчалзажок
районун коллективни бо көрүлдөгө
ыоакта четпес белеткелдиг болганын
демдеглээ чогуур.

Чөөн-Хемчик районун коллектив-
иннн программазы делгем болгаш
репертуары байлак болган. Ыла-
чгы тыва улустун ырларын күү-
сеткен национал хорунн күүселдеси
дыка солун болган. Ол коллектив-
тин күүседикчилери «Молдавенец»
деп танецти база дыка солун ой-
нааннар. Ыраажылар Ключков, Чо-
ла, Дуктуг-Кулак олар онашкан
көргүзүлгелерин мергежилдиг күүсет-
кеннер. Хөндергейнн «Кызыл та-
ралачын» колхозта чеди чыл школа-
зынн кижизидикчи башкызы эш
Манчакайынн хөмөйтүрнү бедик
үнелелди алган. Ол бодунун допшу-
луур-биле ырларын аялгаларын
хөмөйни чараш хевирлериннн бир-
рөөн сыгыт-биле аныг болгаш ше-
вергин күүсеткен. Ол коллективтин
чедийшкннери көрүлдөгө бш удур
белеткелди эки кылганындан чедип
алдыган.

Чаа-Хөл районун коллективни бо
көрүлдөгө эки белеткелдиг учураш-
кан. Эрткен көрүлдөгө ук коллек-
тивтин программазы кызы, оюн-
дарынн күүселдеси кулу турган бол-
за, коллективтин удуртукчулары оон
чөгүүр түнелди үндүргөш, ажылыг
экижичтеринче улуг кичээнгейни са-
ган. Ынчангаш коллектив биңги чер-
ни ээлеп алган. «Хүреш», «Дук са-
лыр» деп тыва танецтер эи сонуур-
ганчыг болган. Ону тургузарынга

колхозчу эш Дапкай чүткүлдүг
ажылдаан. Ол ышкаш колхозчу эш
Алексин орус танецти эң эки күүсет-
кен. Ыраажылар Тешукова биле А-
стафьева олар «Алдын кызылгас» деп
ыры күүсеткени болгаш өске-даа
күүседикчилеринн көргүзүлгелери ча-
раш, солун болтулаан. Коллектив-
тин удуртукчузу эш Медянцева бот-
тывынгыр күштерин шын таарыш-
тыр организастан.

Улуг-Хем районун коллективинн
чамдык көргүзүлгелери оза-ла
солун болтулаан. Ол коллективтин
хылдыг хөгжүм оркестрин оюнуу
арыг болгаш шевергин күүсеткен.
Ол коллективтин тургусканы акро-
батиктиг көргүзүлгелери база эки бол-
ган. Ынчалзажок коллектив бо көр-
үлдөгө чогуур белеткелди четпес
ужурашкан.

Бо көрүлдөгө үшкү черин алган
Танды районун коллективинн ре-
пертуары байлак болгаш солун бол-
ган. Районуну культура бажынынын
танец бөлүүнүн көргүзүлгелери, «Со-
вет аныктарынн кылажы» деп хор
көсүкү черин алгылаан. Ылангыя
«Буденный аттыг колхозтун колхоз-
чузу аяг ажаакчызы эш Болдукпан»
«Почтага улаачылап шаап турум-
да», «Кадыр элдер аразында» деп
ырларын улуг мергежил-биле ыр-
лап күүсеткен. Болдунар аргаларын
четче ажыглаан болза, ол коллек-
тив оон-даа улуг чедийшкннеринг
болуру чигзиниг чок.

Сут-Хөл, Тес-Хем райондарынн
коллективтеринн программазы ын-
дыг кончуг делгем эвес-даа болза,
оюндарынн күүселдесин ол коллек-
тивтер база эки көргүскөннер. Сут
Хөлүн танчычызы Кыдайын «Де-
кей оо» деп тыва танецти күүсет-
кен, Чоолу, Докуллай оларынн ыр-
лашканы бедик үнелелди алгылаан.

Бо көрүлдөгө Кызылдын көдээ
ажыл-агыг техникумунун чамдык
көргүзүлгелери база болган. Ол кол-
лективтин хор, акробатиктиг көр-
гүзүү (Дажж-Дамбал), колхозчу
жамгык ырлары эң солун болту-
лаан.

Каа-Хем районун коллективинн
тургусканы нинти хор кончуг солун
болган. Ол коллективтин удуртукчу-
зу эш Бухтуев эрткен көрүлдөгө на-
ционал оюндарын эвээш кириген ду-
гайында шүгүмчүлөлдү хүлээп ал-
гаш, ам репертуарын национал оюн-
дар-биле байыткан. Ынчангаш коллек-
тив МТС-тиң механизаторларын,
колхозчуларын, көдээ интеллиген-
цияны көрүлдөгө калбаа-биле кир-
ген.

Биш-Хем районун коллективинн
көргүзүлгелери-биле көрүлдө доозул-
ган. Ол коллективтин хорун, танец
бөлүүнүн күүселдеси чогуу-биле
үнелетинген. Ылангыя эш Кучерен-
конун «Дилээн кичи черле тывар»
деп расказы солун болган. Нинти-
зи-биле ол районун коллективни бо-
дунун болдунар аргаларын четче
ажыглаваанын айтса чогуур.

Көрүлдө нинтизи-биле бедик идея-
лыг, организастиг эрткен-даа болза,
чиг, чедир ажылаттырмаан көр-
гүзүлгелери база бар болтулаан. Чижээ-
лөөргө, Эрзининн ыраажылааны
«Чымчак салгы» деп ырын хажы-
тышкын-биле күүсеткеннер. Чөөн-
Хемчик районун коллективни «Бе-
резка» деп орус танецти чоггааран-
чыг, көрүш чок күүсеткен. Ол ыш-
каш Бай-Тайга, Барыын-Хемчик,
Биш-Хем, Өвүр болгаш өске-даа
райондарынн чамдык көргүзүлгелери
база куду денгелди болтулаан.

Көдөңнү бот-тывынгыр уран-чүүл
маргылдаазы чогаалдык органи-
зацияларынн ажылынга үндесин
экижидилгелерин кылдырып негези.
Тыва дык кырынга чалгыс көжөгө
шилдерин чогаалдырн ырларынн
чаа өскөртөн бижириңи өзүп турар
улусчу талантыларн четиктеби манап
турарын көрүлдө толдургайлаан. Чо-
гаалдык организацияларынн ажы-
лыг улусчу талантыларынн соксаал
чок өзүп турар негезелеринге, хер-
регделдеринге дүшкөн турар кыл-
дыг эде тургузары чугула сорулга
болуп турар.

С. ТАМБА.

